

Kazalište(m) mijenja(mo) stvarnost

Maša Rimac Jurinović, Iva Gruić

SAŽETAK: Kazalište može biti proba za stvarnost, kaže Augusto Boal, prilika za sagledavanje i razumijevanje posredstvom kojega tuđe postaje samo drugačije te poligon za učenje o životu, ali i profesionalno usavršavanje. U radu se istražuje na koje načine različite forumske publike ulaze i interveniraju u istu priču. Forum-predstavu Neću u školu! volonteri Savjetovaništa Luka Ritz iz Zagreba izveli su pred različitim publikama: studentima pedagogije, studentima predškolskoga odgoja i obrazovanja, učenicima osnovnoškolcima i njihovim roditeljima te štíćenicima Doma za odgoj djece i mladeži. Pratili smo 5 izvedbi, pri čemu su sve izvedbe snimane diktafonom (uz dozvolu sudionika). Materijal smo zatim analizirale tako da smo uspoređivale uloge u koje sudionici ulaze, rješenja koja nude i aktivnosti koje predlažu. Istraživanje je pokazalo da publike interveniraju u skladu sa svojim doživljavanjem svijeta i problema, što je bilo i očekivano, međutim uočeno je i da publike (u množini!) uglavnom ostaju u sigurnim zonama iz kojih onda i reagiraju. U zaključku propitujemo takav rezultat istraživanja i njegovo značenje za naše razumijevanje forum-kazališta kao forme te predložimo model mješovitih publika koji bi omogućio da se rješavanju problema pristupa iz različitih (profesionalnih) pozicija i da na taj način forum-predstava postane i oblik profesionalnoga razvoja.

Ključne riječi: *forum-kazalište, profesionalni razvoj, publika*

Theatre Changes Reality

ABSTRACT: As Augusto Boal says, the theatre can be a rehearsal for the reality, an opportunity to review and understand, thanks to which foreign becomes just different as well as a playground/platform for learning about life but also a way of professional training. The paper explores all the ways different forum audiences enter and intervene into the same story. The volunteers of the The Luka Ritz Advisory Centre (Zagreb) performed a forum theatre play I don't want to go to school in front of different audiences: educational science students, pre-school education students, primary school students and their parents as well as the residents of the Juvenile Correctional Facility. We observed 5 performances and recorded them via dictaphone (with the permission of the participants). Afterwards we analysed the material and made a comparison of the roles the participants assume, the solutions they offered and the activities they proposed. The research has shown that the audiences intervene in accordance with their experience of the world and the problems, which was expected. However, it was noted that the audiences (plural!) tend to remain in their safe areas from which they then react. In the conclusion, we question those results and their significance for our understanding of the forum theatre as a form and we propose a model of mixed audiences that would allow solving the problem from different (professional) positions, so that the performance of forum-theatre becomes a form of professional development.

Keywords: *audience, forum theatre, professional development*

UVOD

Suvremena pedagogija kako pred pedagoge, tako i pred odgajatelje, učitelje i nastavnike postavlja jednake zahtjeve: vrtić i škola moraju biti organizirani prema mjeri djece koja postaju subjekt vrtićkih/školskih zbivanja. Osim toga, i vrtić i škola moraju biti sigurna okruženja koja pružaju djeci i mladima priliku za neometani cjeloviti razvoj. Posebni izazovi postavljeni su pred osnovnu školu. Od učitelja se očekuje da učenicima omoguće iskustveno učenje i da razvijaju kompetencije potrebne za kvalitetan život i konkurentnost na (svjetskom) tržištu rada. Neosporno je da su ti zahtjevi s pravom postavljeni i da ih pedagoški djelatnici nastoje ispuniti primjenom stečenoga znanja, ali i pedagoškoga iskustva. Međutim, početnici nemaju iskustvo na koje se

moгу osloniti, a nerijetko je upravo iskustvo presudno u stvaranju sigurnog i pozitivnog ozračja u kojem djeca uče i razvijaju se u skladu sa svojim mogućnostim

Iako učitelji s dugogodišnjim radnim iskustvom sasvim sigurno uz znanje imaju i bogato pedagoško iskustvo, katkad nisu svjesni koja su sve očekivanja roditelja djece kojima predaju i o kojima brinu. Srećom, postoje metode koje mogu zorno svim sudionicima odgojno-obrazovnoga procesa pokazati što očekujemo jedni od drugih. Jedna od tih metoda omogućava i igranje pedagoški izazovnih situacija u kojima studenti, roditelji, učenici, stručna služba i ravnatelji mogu ponuditi i ispitati svoja rješenja problema. To je metoda forum-kazališta koju je osmislio brazilski redatelj Augusto Boal ranih 70-ih godina prošlog stoljeća kao jednu od metoda svog *kazališta potlačenih*, čiji je

osnovni cilj, kako mu samo ime kaže, osnaživanje i oslobađanje potlačenih, induciranje društvene promjene. Boalovo forum-kazalište, kako ga definira priručnik u potpunosti posvećen zainteresiranima za ovu na našim prostorima relativno novu teatarsku formu,¹ 'možemo odrediti kao oblik participativnog improvizatorskog kazališta u kojem gledatelj, uz posredničku ulogu džokera, aktivno – pitanjima, savjetima glumcima te igranjem uloga – sudjeluju u raščlambi i rješavanju nekog društvenog, njima bliskog problema što im ga nudi izvorna, unaprijed pripremljena, forum-priča' (Krušić, 2007, str. 18). Forum-kazalište razlikuje se, dakle, od ostalih teatarskih formi po tome što je jasno usmjereno na postavljanje pitanja koja zajednica prepoznaje kao bitna za njeno funkcioniranje, kao i po tome što traži aktivnu participaciju publike. U ovom radu propitujemo prije svega funkcioniranje ovog drugog aspekta.

FORUM-KAZALIŠTE I NJEGOVA PUBLIKA

Svaki povijesni i žanrovski oblik kazališta angažira i definira (ili pretpostavlja) ulogu publike na određeni način: od ritualnog (i pseudo-ritualnog) uključivanja, preko inzistiranja na pasivnosti, do traženja reakcije kroz provokaciju, težeci približavanju ili udaljavanju, intelektualnom ili emocionalnom aktiviranju itd. I premda je sustavnije uvođenje promišljanja o poziciji publike u kazalištu relativno novijeg datuma,² ono je izrazito plodonosno, kako pokazuje, primjerice, opsežna studija Susan Bennett (1990) o publikama kao kulturnim fenomenima. Boalovo pozicioniranje publike na način koji ga odvaja od drugih kazališnih oblika, vjerojatno je razlog planetarne popularnosti njegovog forum-kazališta.

Boal (2009) poziva svoju publiku da aktivno sudjeluje u rješavanju problema koje dramska situacija postavlja na scenu, da postavlja pitanja, daje upute glumcima i da sama odigra neku od uloga,³ ali uvijek sa ciljem da pretvori 'gledatelja u protagonista' (str. 225) jer kazalište treba pokretati na promjenu 'čija kulminacija

nije estetski fenomen nego stvarni život' (str. 225). Forum-priče u pravilu prikazuju neki oblik tlačenja, pa su nezaobilazni likovi tlačitelj i žrtva tlačenja, a uz njih se često pojavljuju i svjedoci, tj. promatrači. Publika se poziva da ublaži nepravdu/tlačenje mijenjajući ponašanje žrtve i/ili svjedoka, preuzimajući njihove uloge.⁴ Zato je Boalova poetika poetika oslobađanja: gledatelj 'ne ustupa svoje mjesto glumcima da bi umjesto njega mislili, govorili, djelovali, nego se oslobađa i javno misli, pregovara i djeluje sam za sebe' (Kovač, 2009, str. 67).

Igranje forum-predstave uvijek je kolektivni proces, i upravo zbog toga on nije i nikada ne može biti jednostavan, on 'podrazumijeva pregovaranje i usuglašavanje, uvažavanje različitih mišljenja i tehniku pitanja i odgovora u sukreiranju skupnog procesa' (Lukić, 2016, str. 129). Dakle, forum-predstava je događaj u kojem publika igra ne samo važnu, nego odlučujuću ulogu. Ovisno o njenom sudjelovanju i vještini moderiranja tog sudjelovanja, što je odgovornost moderatora kojeg se u forum-kazalištu naziva džokerom,⁵ izvedbe se mogu značajnije razlikovati (uključujući ishode priče, doživljaj sudionika s obje strane *rampe*, misli koje proizvodi, stupanj angažiranosti koji inducira...)

Na koji način tip publike utječe na recepciju i, posljedično, na sudjelovanje publike pri konkretn forum-predstavi, pitanje je koje nas je potaknulo na istraživanje koje ćemo prezentirati u nastavku teksta. Jer, iako sve forumske publike djeluju s istim ciljem i poštujući isti obrazac sudjelovanja, pogrešno bi ih bilo tumačiti u jedini. Čak i u 'običnom' kazalištu svaka je publika drugačija, čime utječe na izvedbu. U forum-kazalištu, gdje je reakcija publike važan, integralni i nezaobilazni dio izvedbe, doprinos publike izvedbu može gotovo u potpunosti promijeniti.

Forumske publike, barem u našoj sredini, tipično su sastavljene od sudionika koji su neka vrsta zajednice: učenici jednoga razreda, studenti koji slušaju određeni predmet na fakultetu ili djeca i mladi koji su zbo

¹ U Hrvatskoj se forum-kazalište pojavljuje nakon 90-ih godina prošloga stoljeća 'kroz djelatnost raznih humanitarnih organizacija koje su, osim materijalne, nudile i razne oblike psihosocijalne pomoći u okviru kojih su se i se i metode kazališta potlačenih pojavile kao jedna vrsta socio-psihološke terapije' (Krušić, 2007, str. 12).

² "Problem istraživanja publika i fenomenu gledatelja u kazalištu pristupa (se) malo, usputno i rubno", piše Darko Lukić (2009, str. 24).

³ Iz pozicije klasičnog kazališta na koje smo većinom navikli, Boalov pristup možda se doima radikalnim, ali vrijedi se prisjetiti da je način sudjelovanja publike u predstavi jedno od ključnih pitanja ove umjetnosti. Jer upravo je publika 'nezaobilazni čimbenik u konstituiranju scenske umjetnosti' (Batušić, 1991, str. 174) a učinak predstave mjerljiv je jedino 'u odnosu prema gledateljima' (Batušić, 1991, str. 175). Potpuna odvojenost gledališta od scene relativno je mlad kazališni koncept, datira tek od 19. stoljeća i realističkog scenskog prikaza, a veći dio kazališnih istraživanja u stoljeću koje je uslijedilo bilo je reakcija na to odvajanje, pri čemu je, kako objašnjava Susan Bennett (1990), publika shvaćana kao

kreativni aspekt dramskog procesa. Autorica dalje objašnjava kako nakon ranih istraživanja, poput onih Marinettijevih i Mejerholdovih, u drugoj polovini 20. stoljeća, zajedno s odbacivanjem realističkog scenskog prikaza, zanimanje za publiku postaje svojevrsna opsesija i sve češći su oblici koji publiku ne ograničavaju na reaktivnu ulogu. U takav se niz Boalovo kazalište prirodno uklapa.

⁴ Lako su zamjetljive sličnosti Boala i Brechta, obojica su izrazito politični i žele aktivno mijenjati gledatelje, pa onda i društvo. Često se ističu sličnosti s Brechtovim poučnim komadima (Lehrstücke) (vidi: Krušić, 2007, str. 15-19). U Boalovoj poetici vide se još dva snažna utjecaja - Armanda Gattija koji je bio 'zaokupljen fenomenom publike najpotlačenijih slojeva' (Lukić, 2009, str. 26) i *pedagogije oslobođenja* Ivana Ilicha i Paula Freirea (usp. Krušić, 2007, str. 14).

⁵ 'Džoker vodi i usmjerava predstavu forum kazališta. On je posrednik, voditelj, usmjeravatelj, moderator i presenter. Njegova uloga presudna je za uspješno odvijanje forum-predstave.' (Krušić, 2007, str. 67)

nedoličnog ponašanja smješteni u dom za preodgoj itd. Dva su moguća razloga zbog kojih se forumske publike formiraju na taj način: prvi je tehnički, jer je tako najjednostavnije, a drugi se nadovezuje na promišljanje o tome kako je zatvorenost zajednice koja sudjeluje u forumskoj izvedbi neka vrsta stvaranja sigurnog okruženja. U takvim se publikama svi već poznaju a zatvorenost zajednice koja gleda, intervenira i pri tom diskutira o samoj sebi promišljajući razloge vlastitih postupanja, može biti blagotvorna jer daje sigurnost i smanjuje osjećaj izloženosti, zbog čega se problemu kojim se predstava bavi može pristupiti opuštenije. Takav je stav temeljito argumentiran, primjerice, u brojnim tekstovima teoretičara britanskog pokreta *drama in education*, koji je baziran (među ostalim) na ideji da se u zatvorenoj zajednici, homogenoj skupini, lakše i s manje pritiska mogu prorađivati važne teme (usp. Bolton, 1999). Ovaj je stav nesumnjivo opravdan u dijelu forumskih predstava koje se bave osobito osjetljivim problemima i/ili rade s ranjivim skupinama. Naša praksa ipak pokazuje da se igranje pred zatvorenim publikama primjenjuje kao (nepisano) pravilo. Postoje li situacije kad zatvorenost možda i nije najbolje rješenje?

ISTRAŽIVANJE

U istraživanju smo usporedile izvedbe iste forum-predstave u različitim sredinama/zajednicama, odnosno, pred različitim publikama. Praćene su izvedbe predstave *Neću u školu!* koju su osmislili i igrali volonteri Savjetovališta *Luka Ritz*. Priča je jednostavna. Djevojčica Ana siromašna je učenica 7. razreda. Ima mlađeg brata kojemu pomaže sa zadaćom, otac joj je umro, a majka radi dva posla kako bi prehranila svoju obitelj. Ana je meta skupine učenika koji se nazivaju *elitom* (jer su iz dobrostojećih obitelji, uspješna djeca i izvrsni učenici). (Forumskim terminima rečeno, Ana je *žrtva* tlačenja, a učenici koji joj se rugaju su *tlačitelji*.) Mlada i neiskusna razrednica želi popraviti lošu pedagošku situaciju u razredu pa provodi igru Tajanstveni anđeo u kojoj svatko iz razreda izvlači jedno ime na papiriću i za tog kolegu mora učiniti jedno dobro djelo. Tlačiteljica Saša izvlači Anu i organizira *humanitarku* kojom prikuplja novac za Anu jer ona nema ni *iphone* ni *diselice* (traperice). Ana je očajna i ne želi u školu. (Kako je već ranije objašnjeno, prema pravilima forum-kazališta, nakon ovako odigranog uvodnog dijela, džokerica poziva publiku na komentar i na intervenciju u situaciju koju su vidjeli, koju mogu isprobati iz svake uloge osim uloga tlačenja.)

Pratile smo 5 izvedbi ove forum-predstave: pred studentima pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu (43 gledatelja), pred studentima odgojiteljskog studija Učiteljskoga fakulteta u Zagrebu (63 gledatelja), pred učenicima Osnovne škole Cvjetno naselje u Zagrebu (22 gledatelja), pred učenicima i roditeljima u OŠ Cvjetno naselje u Zagrebu (18 učenika + 19 roditelja) i pred šticienicima Doma za odgoj djece i mladeži u Zagrebu (34 gledatelja).

Budući da je tema predstave bila vršnjačko nasilje u školi, za promatranje smo odabrale različite publike koje su u stvarnosti na različite načine uključene u odgojno-obrazovni sustav: kao njegovi korisnici (od osnovnoškolaca do studenata) i kao roditelji djece u školi. Studenti su uključeni manje kao trenutačni korisnici sustava, a više kao budući aktivni nositelji

sustava, zato su odabrani studenti budućih pedagoških zanimanja. Na taj smo način 'zaokružile' uzorak uključujući većinu mogućih 'strana' u odgojno-obrazovnom sustavu, kako bismo vidjele na koji način položaj publike unutar odgojno-obrazovnog sustava utječe na njeno doživljavanje forum-predstave i na njen način uključivanja u rješavanje jednog uobičajenog problema koji se u školi relativno često pojavljuje. Uključivanje publike iz Doma za odgoj djece i mladeži omogućilo nam je da usporedimo reakcije ove specifične publike s 'tipičnom' ili 'običnom' publikom.

U istraživanju smo uspoređivale razumijevanje osnovnog problema kojeg predstava prezentira i zatim reakcije publike. Podaci su prikupljeni tijekom izvedbi, neposrednim promatranjem i bilježenjem dojma. Zbog lakše i detaljnije analize, izvedbe su, uz prethodnu suglasnost svake forumske publike i izvođača, snimane diktafonom. Odabrale smo zvučnu snimku umjesto video snimke zbog manjeg inhibitorynog potencijala za publiku.

REZULTATI I RASPRAVA

Analizom snimki utvrđeno je da sve publike, bez iznimke, jasno prepoznaju problem u priči *Neću u školu!* i da se svi rado uključuju u aktivno traženje rješenja.

Međutim, u nekoliko segmenata postoje značajne razlike između njihovih sudjelovanja:

Uloge u koje ulaze:

Studenti pedagogije ušli su u samo 2 uloge: majke (razgovor s razrednicom) i razrednice (3 puta: razgovor s Anom; razgovor s pomagačicom tlačenja; razgovor s tlačenjicom – svi neuspješni).

Studenti odgojiteljskog studija ušli su u 4 uloge: majke (2 puta: razgovor s Anom, razgovor s razrednicom); Anine prijateljice (pozivaju je na sladoled, nude društvo); razrednice (neugodan razgovor s tlačenjima); roditelja tlačenja (bezuspješno).

Učenici su ušli u 6 uloga: majke (2 puta, ugovaraju sastanak s razrednicom); prijatelja žrtve; Ane / žrtve (2 puta, blaže i žešće, oba puta u ulogu ulaze dječaci); razrednice (2 puta, blaža i stroža); roditelja na roditeljskom sastanku; učenika u razredu u kojem se priča događa (tjeraju tlačenje).

Publika u kojoj su kombinirani učenici i roditelji ušla je u 5 uloga: majke (2 puta, jednom je igra dječak, drugi puta majka učenika), Ane / žrtve (2 puta s različitim pristupom); razrednice; Anine prijateljice i učenika u razredu u kojem se priča događa.

Publika u kojoj su bili šticienicima Doma za odgoj djece i mladeži ušla je u 5 uloga: majke (odigrao ju je jedan mladić); Ane; razrednika; savjetnica iz Savjetovališta *Luka Ritz* (najprije u ulogu ulaze dvije djevojke, zatim i njihova odgajateljica) i roditelja.

Publike se, dakle, razlikuju ne samo po broju uloga, već i po tome koje uloge biraju: niti jedna skupina odraslih gledatelja (studenti pedagogije i odgojiteljskog studija) nije ušla u ulogu Ane. Niti jednom nisu pokušali problem riješiti iz uloge žrtve, što je izrazito zanimljiv podatak. Zbog ograničenog broja promatranih izvedbi, na temelju ovog istraživanja nemoguće je generalizirati ovaj rezultat, ali on svakako potiče na razmišljanje - jesmo li kao odrasli naviknuti rješavati probleme za druge, pogotovo ako su ti drugi djeca? Ili smo možda

svjesni / uvjereni da se žrtve ne mogu izboriti same za sebe?

Učenici iz osnovne škole (u kombinaciji s roditeljima ili bez njih) isprobali su gotovo sve moguće uloge koje se nude u priči i oko nje. Zanimljivo je da u oba slučaja u ulogu žrtve ulaze samo dječaci, premda je ona u priči djevojčica. Ponovno, opseg istraživanja ne dopušta generalizaciju, ali zanimljivo bi bilo ispitati je li ovo slučajan rezultat ili uistinu dječaci lakše pokušavaju izaći iz uloge žrtve, istražujući razne mogućnosti.

Štićenici Doma za odgoj djece i mladeži uveli su uloge koje su očigledno povezane s njihovim iskustvom a ne s pričom koja im je prezentirana, o čemu će biti više riječi kasnije.

Pokušaji rješavanja problema i reakcije na njih

Studenti pedagogije ne pokušavaju riješiti problem iz uloge žrtve, koncentriraju se na pokušaje razrednice koji ne uspijevaju. U jednom od kasnijih pokušaja, zaključuju da je nemoguće utjecati na tlačiteljicu.

Studenti odgojiteljskog studija također ne pokušavaju riješiti problem iz uloge žrtve, ali isprobavaju više različitih mogućnosti. Odobravanje cijele grupe donosi intervencija iz uloga prijateljice žrtve koje joj pružaju podršku kao i oštar razgovor s tlačiteljima. Pokušavaju ali ne uspijevaju riješiti problem preko roditelja tlačitelja.

Učenici isprobavaju najviše uloga i u više navrata ih igraju po dva puta – u 'mekšoj' i 'tvrđoj' varijanti, što znači da zaista isprobavaju različite mogućnosti. Tek igrajući ulogu razreda iz priče uspijevaju izaći na kraj s tlačiteljicama.

Forumska publika koju čine učenici i njihovi roditelji također je isprobala mnogo intervencija. Učenici pozitivno doživljavaju intervenciju majke u ulozi majke žrtve ('ponaša se kao prava mama'). Jednako tako, raspoznaju i pozitivno doživljavaju razumnu intervenciju u ulozi žrtve, premda ne uspijeva u potpunosti. Kao i u prethodnom slučaju, tek igrajući razred iz priče uspijevaju učiniti značajniji pomak u rješavanju situacije. Zanimljivo je kako su se roditelji intenzivno uključili, žustro komentirajući situaciju. (Razgovor su nastavili i nakon izvedbe).

Publika u Domu za odgoj djece i mladih u raspravu o mogućim rješenjima prizvala je osobe i institucije kojima bi se mogli obratiti za pomoć a koje izlaze izvan okvira škole: spominju pravobraniteljicu za djecu, psihijatra, Savjetovalište *Luka Ritz*, policiju... U završnoj intervenciji, kad igraju uloge roditelja, i u kojoj se zapravo ništa ne rješava, jedan učenik zaključuje intervenciju obraćajući se Ani: 'Ti si kriva jer nisi htjela promijeniti ponašanje!' Čitava izvedba bila je drugačije intonirana od ostalih. Gledatelje se moralo više hrabriti i poticati na ulazak u foramsku priču. U prvi mah, činilo se da su nezainteresirani, jer paralelno uz izvedbu komentiraju, smijulje se, došaptavaju, razmjenjuju poruke i značajne poglede da bi potom poprilično žestoko komentirali i osuđivali postupke određenih likova (pa i Ane koja je u njihovim očima postala *cinikerica*).

Očekivano, publike unose u izvedbu svoja iskustva iz stvarnosti, a rješenja koja nude povezana su s tim iskustvima. Učenička publika iz redovite škole (u oba slučaja) jedina isprobava različite varijante ponašanja djevojčice Ane, dok odrasla publika pokušava situaciju

riješiti samo iz uloga koje su im bliže i na način odraslih osoba.

Povežemo li razlike između uloga u koje različite publike ulaze i razlike između načina na koje pokušavaju rješavati problem, možemo zaključiti da osim što publike u izvedbu unose svoje iskustvo, njihovo je sudjelovanje značajno obojano i njihovom strukturalnom pozicijom, odnosno, stvarnom pozicijom koju imaju (ili bi mogli imati) u situacijama kakve prikazuje forum-predstava. Naime, kako je iz opisanog sadržaja forum-predstave vidljivo, ona se jednim dijelom bavi odnosom žrtve i tlačitelja, a drugim dijelom funkcioniranjem sustava. Budući pedagozi i odgajatelji promatraju problem više iz pedagoške perspektive i perspektive sustava, a manje kao pitanje kako se neposredno izboriti s tlačiteljima.

Djeca, kao i djeca i roditelji, problem promatraju i iz perspektive žrtve, ali zanimaju ih i ostale pozicije /uloge, dakle i funkcioniranje sustava, pri čemu se pitanjima sustava više bave kad su uključeni roditelji. Različitost reakcija djece i mladih iz Doma za odgoj djece i mladeži moglo bi se interpretirati kao reagiranje iz osobnoga iskustva žrtve. Njihovo poznavanje problema nije posredno, preko poznanika, prijatelja ili žrtava iz medijski popraćenih priča.

Događaji na margini izvedbe:

Publika studenata pedagogije na optužbe upućene na račun pedagoga koji nije ništa napravio reagira opravdavajući ga ('ima previše posla'), čime zaslužuje gromoglasni pljesak. Zanimljivo je i u nekoj mjeri neočekivano bilo to što nisu ušli u ulogu pedagoga, čak štoviše, na sugestiju džokerice jedna je studentica skoro pristala ući u ulogu pedagoginje, ali se na putu do scene predomislila i ipak ušla u priču kao razrednica.

Publika u Domu za odgoj djece i mladeži imala je nekoliko specifičnih zahtjeva i komentara. Na samom početku jedna se sudionica (tinejdžerica) suprotstavila snimanju izvedbe. (To se nije dogodilo ni u jednom drugom slučaju i riješeno je dogovorom da se njene eventualne reakcije i komentari izuzmu.) Komentirajući događaje, ova publika razgovara na drugačiji način od ostalih publika, raspituju se kome treba dati plavu kuvertu da bi se stvari riješile, pitaju treba li Ana asistenticu u nastavi.

Reakcije publike studenata pedagogije najvidljivije su uvjetovane/ograničene njihovom (budućom) strukturalnom pozicijom u odgojno-obrazovnom sustavu. Premda je van okvira ovoga rada, ponašanje ove publike može biti poticaj za razmišljanje o tome kako budući pedagozi zamišljaju svoju ulogu u školskom sustavu.

Publika u Domu za odgoj djece i mladeži pokazala se kao najrazličitija. Kod njih se istovremeno vidjela nesigurnost i bolje poznavanje sustava od svih ostalih publika. Činjenica je da sve ostale publike, usporedimo li ih s domskom publikom, možemo shvatiti kao povlaštene. I to se vidi u izvedbama forum-predstave. Sve ostale publike uglavnom znaju što treba reći, što se očekuje i kako treba pokušati intervenirati. One se osjećaju sigurno sve dok interviraju iz svojih sigurnih zona. I, sudeći prema rezultatima ovog istraživanja, imaju tendenciju ostajanja unutar tih sigurnih zona koje su omeđene slikom koju imaju o svom položaju u stvarnom svijetu u odnosu na probleme poput onog što ga prikazuje forum-predstava.

ZAKLJUČCI

Različite publike različito reagiraju na forum-predstavu ne samo zato što u izvedbu unose svoje vlastito iskustvo već i zbog toga što je njihovo sudjelovanje obojano, a u nekim slučajevima i u nekoj mjeri ograničeno, njihovom stvarnom pozicijom u odnosu na problem kojeg prikazuje forum-predstava. To je bilo osobito vidljivo u publici studenata pedagogije koji su najviše ostajali u sigurnoj zoni nepropitivanja vlastite (stvarne) pozicije. Ne bismo ovdje osudile intervencije iz sigurnih zona. Dobro je ispitivati i nastojati tražiti rješenje pa makar i iz one pozicije koja u potrazi za rješenjem nudi osjećaj ugone. Sasvim sigurno se i na taj način dobivaju ideje, razmjenjuju iskustva i revidiraju uvjerenja.

Međutim, ostajući u zoni ugone, zajednica, u ovom slučaju forumska publika, zaključna je za onu pravu istinsku razmjenu svjetonazora, doživljaja, iskustva i ideja. Jednako tako, ostaje zaključna za dublje promišljanje. Jer, kazalište u Boalovoj verziji je (i) oruđe za promišljanje. A refleksija se događa kroz mentalno supostojanje u dva svijeta – onom stvarnom i onom imaginarnom. Boal je, da bi objasnio taj 'međuprostor' koristio pojam *metaxis* kao 'stanje potpunog i istovremenog pripadanja dvama svjetovima' (Boal, 1995, str. 45), čija snaga leži u 'jasnom prepoznavanju da se postoji u dva društvena konteksta u isto vrijeme' (Bolton, 1992, str. 11). Puna moć forumске izvedbe pretpostavlja da sudionici osvijeste svoju poziciju, svoje razmišljanje i ograničenja koje im ono nameće. 'Upravo u prepoznavanju, problematiziranju i potvrđivanju' konteksta publike (tj. 'njihova svjetonazora, navika i očekivanja'), 'ostvaruju se glavni učinci forum kazališta' (Krušić, 2007, str. 69-70). U pravilu je pri tome odlučujuća uloga džokera, koji funkcionirajući kao posrednik ima zadatak (barem pokušati) osvijestiti kod publike sve fine niti koje povezuju stvarnost i imaginarnu scensku priču. Međutim, neke su publike 'teške' i taj cilj nije uvijek lako postići. Publici studenata pedagogije u promatranoj izvedbi poticaj džokerice nije bio dovoljna motivacija da kroz forum propita ulogu pedagoga u situacijama poput one iz priče, što bi bila poželjna reakcija koja doprinosi smislu izvedbe, već se odučila za distanciranje i negiranje povezanosti njihove stvarnosti i scenske priče.

Zbog svega toga zaključujemo da bi vrijedilo razmisliti o tome da se forum-predstave pokušaju češće igrati pred kombiniranim publikama. To, smatramo, osobito vrijedi za projekte koji tematiziraju problematične događaje u okviru odgojno-obrazovnog sustava, popu ovog kojeg smo pratili. Ovakav pristup tražio bi, doduše, da svi sudionici izađu iz zone ugone, a od kreatora programa tražilo bi dodatni napor u osmišljavanju stvaranja forumskih publika koje nisu unaprijed zadane činjenicom da okupljaju učenike jednog razreda ili jednog studijskog smjera na fakultetu, nego su sastavljene promišljeno, kombiniranjem različitih publika od kojih svaka donosi svoj specifični pogled na situaciju i problem koji ta situacija postavlja.

Mješovite publike čine situaciju puno dinamičniju kao što se vidi i iz opisanog primjera u kojem su sudjelovali roditelji i učenici osnovne škole – rasprava se kretala u više smjerova i na više nivoa, djeca su dobila uvid u razmišljanje roditelja / odraslih (i obrnuto). Da su se u publiku uključili i učitelji, mogli su lako saznati koja

očekivanja od škole imaju roditelji i učenici. Ostajući samo u okviru primjera koji su analizirani tijekom ovog istraživanja, lako je primijetiti koliko bi novih mogućnosti otvorilo promišljeno kreiranje mješovitih publika. Studenti bi, primjerice, dobili uvid u možda i najzahtjevniji segment svoga profesionalnoga opredjeljenja – onaj odgojni. Zajedno s nekom drugom publikom (roditeljima, učiteljima, stručnom službom i/li učenicima) dobili bi uvid u to kako sustav uistinu (ne)funkcionira i kako se tome može pokušati doskočiti. Smješteni u mješovitu publiku, sigurno se ne bi mogli povući na sigurnu distancu i ne propitivati moguću vlastitu ulogu u događajima iz priče (kao što su učinili studenti pedagogije). Različite publike prirodno bi donijele različita stanovišta i različite načine razmišljanja i tako bi se svaki susret s pričom lakše pretvorio u pravi forum shvaćen kao proces kojeg svi sudionici zajedno kreiraju kroz, kako to kaže Darko Lukić u ranije navedenom citatu, pregovaranje i usuglašavanje, uvažavanje različitih mišljenja.

Posebno je izazovno razmišljati o mogućim mješovitim publikama u koje bi bili uključeni štitičnici Doma za odgoj djece i mladeži. Njihove reakcije i intervencije, kao i usporedba s drugim publikama, ukazale su i na važnost pitanja koje nije direktno vezano uz temu našeg istraživanja: kako olakšati djeci koja imaju takvo iskustvo povratak u redovnu školu i uklapanje u novu, toliko drugačiju sredinu od one domske? Bi li im učenici iz redovne škole bili zanimljivi sugovornici / suigrači u forumu? Ili možda studenti prava? Socijalnog rada? Ili su oni možda ranjiva skupina kojoj treba omogućiti da sami u sigurnom okružju prorađuju problem koji ova predstava pred njih postavlja?

Složimo li se s idejom da u predstavi 'iz ponašanja na pozornici i u gledalištu nastaje zajednički tekst, čak i kada uopće nema govorenoga govora' (Škopljanec, 2009, str. 59), tada vjerujemo da bi se igranjem pred promišljeno osmišljenim mješovitim publikama u forum-izvedbama omogućilo upoznavanje i bolje razumijevanje svih sudionika odgojno-obrazovnoga procesa. Otvorena komunikacija na neutralnom terenu imaginarne priče snažnije bi usmjerila sve sudionike prema razumijevanju kompleksnosti problema, potaknula ih na sveobuhvatniju raspravu, uvažavanje različitih stajališta i načina razmišljanja. To bi mogao biti prvi korak prema pronalaženju (ili barem osvješćivanju potrebe za traženjem) zajedničkog jezika. Već i jedan takav korak mogao bi, u konačnici, promijeniti stvarnost.

LITERATURA

- Batušić, N. (1991). *Uvod u teatrologiju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Boal, A. (1995). *Rainbow of Desire*. London: Routledge.
- Boal, A. (2009). *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili poslovi d. o. o.
- Bolton, G. (1992). *New Perspectives on Classroom Drama*. Hemel Hempsted: Simon & Shuster.
- Bolton, G. (1999). *Acting in Classroom Drama – A critical analysis*. London: Heinemann.
- Bennett, S. (1990). *Theatre Audiences. A Theory of Production and Reception*. London i New York: Routledge.
- Kovač, M. (2009). Tretman gledatelja u kazališnim poetikama Augusta Boala i Jerzyja Grotowskog.

- Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost, XII(39/40), 62-69.*
- Krušić, V. (ur.). (2007). *Ne raspravljaj, igray - priručnik Forum Kazališta*. Zagreb: Hrvatski Centar Za Dramski Odgoj.
- Lukić, D. (2009). Cijeli svijet su publike. Stanje istraživanja publika u suvremenoj zapadnjačkoj teatrologiji. *Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost, XII(39/40), 24-45.*
- Lukić, D. (2016). Uvod u primijenjeno kazalište. Čije je kazalište? Zagreb: Leykam international d.o.o. i Akademija dramske umjetnosti.
- Škopljanec, L. (2009). Percepcija i recepcija u kontekstu izvedbenih teorija. *Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost, XII(39/40), 56-61.*

INFORMACIJE O AUTORIMA

Maša Rimac Jurinović

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Savska 77,
Zagreb, Hrvatska
e-mail: masa.rimacjurinovic@mail.ufzg.hr

Iva Gruić

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Savska 77,
Zagreb, Hrvatska
e-mail: iva.gruic@ufzg.hr